

HEKİM BURSALI ALİ MÜNŞİ VE İLGİNÇ BİR KİTÂB-I MYNSCHT NÜSHASI

İLTER UZEL * BERNA ARDA **

Türk tıbbı, yazılan tıp eserleri, açılan sağlık kurumları ve tıp olgusuna, çağına göre objektif olan yaklaşımı ile Fatih devri (1451 - 1481) sonuna kadar bir yükselme süreci yaşamıştır.¹ Bu dönemden, XIX. yüzyılda Batı anlamında bir tıp eğitimi başlaması ve tekrar çağdaşlaşma sürecine girmesine kadar da bir çöküş dönemi yaşamıştır. Bütün tıp tarihçilerinin görüş birliği içinde oldukları bu husus etkilerini hem temel, hem de klinik, tıp alanlarında göstermiştir.² Bu gerçeği kanıtlayan pek çok kayıt ve örnek vardır. Meselâ, III. Mustafa (1757 - 1774) ve ardından I. Abdülhamid (1774 - 1789) dönemlerinde ordu hekimbaşısı olan Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi (? - 1801)'nin Türk - Rus Savaşı sırasında bulaşıcı hastalıklara ve "ordu gâh etrafının dizanteriden Karacaahmet Mezarlığı'na dönmesine" karşı süzölmüş torba yoğurdu önermesi,³ ilginç bir örnektir. Bir başka örnek de XVIII. yüzyıla doğru Osmanlı hekimleri yazdıkları eserlerde Batılı hekimlerin adlarını serpiştirmeleri ve böylece eserlerine

* Prof. Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Üyesi, Ankara.

** Doç. Dr., A.Ü.Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi - Ankara.

¹ Osmanlı Tıbbının Yükseliş süreci için Bk: Osman Şevki, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, (Hzl. İlder Uzel, Kültür Bak. Yayını, Ankara, 1991, s: 20-221.)

² Bk. *age.*, s: 224-265 ve Adıvar Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1984, s: 162-203.

³ Sehsuvaroğlu, B.N., Demirhan A., Cantay G.: *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s: 121. Araştırmalarımıza göre bu kayıt, Gevrekzâde'nin şahsî kütüphanesindeki Vesim Abbas'ın *Düstur-u Vesim fı Tıbbü'l-Cedhid ve'l-Kadhim*'in şimdi Bayezid Genel Kütüphanesi 4097 numarada kayıtlı nüshasının "ishal" babının kenar sayfalarında yer almıştır.

prestij sağlamaya çalışmalarıdır.⁴ Ayrıca, bu yüzyılda hekimliğin akademik ve klinik olarak en üst düzeyde temsil edildiği mevki olan “hekimbaşılık” kurumu da yozlaşmaya uğramıştı. Osman Şevki’nin tenkid ettiği gibi bu mevki için tayinler çoğu zaman iltimas ve kayırmalarla yapılmakta idi.⁵

Böyle bir ortamda önceleri bireysel düzeyde çağdaşlaşma çabaları yaşanmıştır. Buna örnek olarak Abbas Vesim’in⁶ Suphizâde Abdülaziz (1735 - 1783)’in⁷ Hekimbaşı Mustafa Behçet (1774 - 1832)’in⁸ ve Şanizâde Mehmed Ataulah (1771 - 1826)⁹ gibi hekimlerini çabalarını gösterebiliriz.

Böyle bir ortamda çağdaşlaşma çabaları gösteren ve eser veren bir başka Türk hekimi de Bursalı Ali Münşî (? - 1733)’dir.

ALİ MÜNŞÎ’NİN HAYATI:

Aslında XVIII. yüzyılın yüzümüzü ağartan hekimleri arasında çalışkanlığı ve kaleme aldığı önemli eserleri dolayısıyla Bursalı Ali Münşî özel bir yere sahiptir.

Ali Münşî’nin “vefeyyat” kitaplarında hayatı hakkında bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁰ Buna rağmen Salim’in *Tezkiretü’ş-Şuarası*¹¹ nda şu bilgiler yer alır:

Bursa’nın ünlü hekimler ve bilginler yetiştiren Menteşzâde’ler ailesine mensuptur.¹² Eğitimini Bursa medreselerinde yapmış, sonra tıbbı merak salarak Yıldırım Bayezid Darüşşifasında Mevlvî Ömer Şifâi Dede’den tıp fennini öğrenmiştir.

⁴ Adivar, *age.*, s: 177.

⁵ Osman Şevki, *age.*, s: 253-265.

⁶ Akıncı, Sırrı: Hekim Vesim Abbas Efendi, *İ.Ü. Tıp Fak. Dergisi*, 24: 695-700, 1961.

⁷ Osman Şevki, *age.*, s: 199.

⁸ Uzluk, F. N.: *Hekimbaşı Mustafa Behçet*, A.Ü.T.F. Tıp Tarihi Enst. Yay. No: 3, Ankara 1954.

⁹ Şanizade için bk: Osman Şevki, *age.*, s: 191-192.

¹⁰ “Vefeyyât”-nekroloji anlamındadır. Bursa vefeyyatı ile ilgili epeyce kitap vardır. Tam listesi için Bk: Bursalı Mehmet Tahir: *Osmanlı Müellifleri*, 1333, C: II, s: 101-103.

¹¹ Salim, *Tezkire*, İstanbul, 1315, s: 626-627.

¹² Osman Şevki, Ali Münşî’nin istanbullu olduğunu, ama Bursalı olarak ün yaptığını söylemektedir. Bk: *age.*, s: 198.

Bazı medreselerde müderrislik yapan Ali Münşi'nin özel hekim dükkânı açarak sürdürdüğü hekimlik faaliyetleri sarayında dikkatini çekmiş; önce Hassa Tabîbi olmuş ve daha sonra Enderun Mektebi Hastalar Dairesi'nde başhekim olarak görev yapmıştır. Genç yaşta (1146 H/1733)'de ölmüştür.¹³ Müstakimzâde Mecelletü'n-Nisâb adındaki yazma eserinde mezarının Üsküdar'da Himmet Dede tekkelerinin yakınında Dıvitçiler Çeşmesinin arkasında yer almış olduğunu,¹⁴ Doktor Osman Şevki'de mezarının Bursa Pınarbaşı'nda olduğunu yazmaktadır.¹⁵ Şehsuvaroğlu ise söz konusu mezarın kaybolduğunu belirlemiştir:

“Hekim Ali Münşi'nin mezarı yakın zamanlara kadar Zeynep Kâmil Hastanesi'nin karşısındaki bir hatîrede (mezarlıkta) gömülü idi. Hastaneye çocuk pavyonu eklenirken o günün başhekiminden bu mezarın hastane bahçesine alınmasını rica etmişsek de, bu isteğimiz olumlu karşılanmamıştı ve sonra ne yazık ki gene aynı hekimin (Doç. Dr. Fahri Atabey) Belediye Başkanlığı sırasında bu mezarlık tamamen yok edilmiştir. Yaptığımız yazılı başvuru üzerine İstanbul Belediyesi'nin 6.3.1972 gün ve Mezarlıklar Müdürlüğü'nün kontrol B: 1056/10840 nolu yazısında bu mezarlığın Karacaahmet'e nakledildiği öğrenilmişse de henüz Hekim Ali Münşi'nin mezar taşı bulunamamıştır.”¹⁶

Ancak Ali Münşi'nin mezar taşının bir fotoğrafı elimizdedir (Resim 1).

ALİ MÜNŞİ'NİN ESERLERİ:

Ali Münşi pratik tıp çalışmaları yanında mesleğinin bilimsel yönünü de ihmal etmemiş ve dönemi için oldukça değerli eserler vermiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) *Bid'atü'l-Mübtedî:*

Sultan I. Mahmud döneminde (1730 - 1754) 1731 (1444 H)'de yazılmış bir “akrabadin”dir. Eserde ilâç isimleri alfabetik sıra ile

¹³ Osman Şevki, Ali Münşi'nin 1160 H/1747 M'de Bursa'da öldüğünü yazar, *age.*, s: 198.

¹⁴ Müstakimzâde: *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Küt., Halet Ef. No: 628.

¹⁵ Bk: Uludağ, *age.*, s: 198.

¹⁶ Bk: Şehsuvaroğlu, *age.*, s: 117.

verilmektedir. İ.Ü. Küt. Yıldız Tıp No: 361 ve 405'de ve İstanbul Belediye Küt. M. Cevdet K. 245'de ve Süleymaniye Küt., Fatih, No: 3532; Hamidiye 1006; Mihrişah Sultan 343; Hüsrev Paşa 461; Nuruosmaniye Nu. 3465; Bayezid Devlet Kit. Veliyüddin Ef. Nu. 2469'da vb. nüshaları vardır. Bunlardan Süleymaniye Mihrişah Sultan nüshası 1156 H/1743 M'de yazılmıştır.

b) Cerrah-Nâme:

Bu eser Darüssaade Ağası olan Beşir Ağa adına yazılmıştır. Müellif hattı nüshası İ.Ü. Küt. T.Y. 4302 numaradadır. Ayrıca Süleymaniye Küt. Halef Ef. No. 751'de ve Nuruosmaniye Küt. No. 3545'de de birer kopyası daha bulunmaktadır. Eser dokuz bölüm hâlinde kaleme alınmıştır. Şişlerden söz eden bölümünde Paracelsus (1493 - 1541)'un da adı geçmektedir.

c) Kuradaatü'l-Kimya:

Michel Ettmüller (1644 - 1683)'in ilâçlara ilişkin *Chemia Experimentalis At que Rationalis Curiosa* (Aussfeld, 1684) eserinden yapılan bir "iatroşimi" çevirisidir. İ.Ü. Küt. T.Y. 4133'de bir nüshası vardır.

d) Kınakına Risalesi:

Sadrızam Hekimoğlu Ali Paşa (1732 - 1735)'ya sunulmuş monografik bir eserdir. *Tuhfe-i Aliyye* adıyla da bilinir. Süleymaniye Küt. Esat Ef. 2483/1 de bir kopyası vardır. Ayrıca Ali Münşi'nin kınakına (quina quina)'nın özelliklerine ilişkin Fatih Millet Küt. T.Y. 278'de 1-14 arasında bir risalesi daha bulunmaktadır. Yine bu konu ile ilgili başka bir çeviri daha vardır.

e) İpekakuanha (Altınotu Risalesi):

Bu eser Ali Münşi'nin Avrupa kaynaklarından getirdiği ve onun tıbbî kişiliğini belirleyen eserlerden biridir. Uzluk tarafından tamtılmıştır.¹⁷ Fatih Millet Küt. Ali Emiri No 278'deki bir mecmuada 1198/5.12.1783'de yazılan bir nüshada 25 a-39 b arasında yer almaktadır. Ali Münşi İpekakuanha

¹⁷ Bk. dipnotu 13 ve Uzluk, F. N.: *Über das Heilmittel Ipecacuanha*, Ankara 1954.

Risalesi'nin ilk bölümünde Güney Amerika'dan gelen Altnotu'nun 1690'lı yıllarda Hekim Helvetius tarafından Fransa'da hastanelerde yeni yeni sunulurken, söz konusu maddenin İstanbul'da daha 1686'larda bilindiğinden söz etmektedir.

f) *Risâle-i Feva'id-i Narcil-i Bahri:*

Lâtince adı "*Ladorcea Seychellarum*" olan narcil-i bahri (= Hindistan cevizi) hakkında yazılmış kısa bir risaledir. Fatih Millet Küt. Ali Emiri No 278-4'de bulunmaktadır.¹⁸

g) *Risâle-i Panzehir:*

İstanbul Belediye Kütüphanesi M. Cevdet Nu. 127'de kayıtlıdır.

h) *Krabadin Çevirisi:*

Braunschweigli'li Adrian von Mynsicht'ten tercümesi edilmiştir. (1144 H/1731 M)'de kaleme alınan bu eserin İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde 47 numarada ve İ. Ü. Kütüphanesi Yıldız Tıp Nu. 29'da ve Topkapı Sarayı Hazine 548'de ve Dr. İlder Uzel Kitaplığında kopyaları vardır.

1631'de Mecklenburg Dukasının özel hekimliğine getirilen Mynsicht aynı yıl *Thesaurus et Armementarium Medico - Chymicum* adlı eserini yayınlamıştı. Bu eser çok tanınmış ve 18 kez basılmıştır. Mynsicht aynı zamanda tedavide kullanılan "Tarte emetique" in de bulucusudur.

Aşağıda Ali Münşi'nin bu çevrisinin kendi kütüphanemizdeki önemli bir nüshası tanıtılacaktır:

“TERCÜME-İ MYNSICHT” NÜSHASI

Bu yazıda tanıtacağımız “Tercüme-i Mynsicht” nüshası 196 varaktır. Kâğıt boyutu 130 x 210 mm; yazı boyutu 67 x 150 mm' dir. Yazı kırmızı çerçeve içindedir. Baştan ilk iki sayfa altın cetvellidir ve serlevhada altın halkârlıdır. Her sayfa 23 satırdır. Hattı tâlikdir. Konu başları ve önemli görülen yerler kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Kitap çeharkûşe ebru ciltli ve mikleplidir. Cilt yıpranmıştır. Zahriyesinde (Sağda):

¹⁸ Bk. *age.*, s. 39b - 41a.

“İhdiyet hazıhı'l-nüşhai'l-celile ilel ahil e'az i'l-nesl el- hâzık fi san'atı ve'l-mahir fi derine i'l-sanıh fi kar kerine ve's- sanıh fi serarı tabâbiye el-arif bi Kadri Efendi el Tabib 'alel lahu Kadrihi makamâtı'l-ahval beyne'l-rakîb ve'l- hasib ve enel fakir Mustafa Behçet Reisü'l-Etibba'i Sabıka Gaffere Leh.”

(altta):

“Sümme temlikati'l fakir Mehmed Kadri Efendizâde Ali Bedreddin el-Müderriş el muttabib gaffare lehu.”

Solda (üstte):

“Min kutub Edhem el - Bedestani gaffere lhehu”

(ortada):

“Hasbi Allah min kutubu'l-fakir Kâtibzâde Mehmed Refi ser etibbay-ı hassa”

(altta):

“İstisha'il fakir İbrahim Kisedar Kalem-i muhasebe Haremeyn-i serifeyn” ibareleri yer almaktadır.

Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre bu nüsha Katipzâde Mehmed Refi ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi gibi ünlü hekimlerimizin kütüphanelerine girmiştir (Resim: 2).

Kitabın baş sayfası şöyledir:

“Terkib-i ma'âcin-i inşâ ve tedbir-i 'akakir-i ma'nâya dest-ni-hâd,ı âğâz olanların sipâs-ı berâ'at-ı tırâz hakim-i çâre-sâzı emlâyı kar'a-i cinân idüp mukattır-ı inbik la 'leyn lüle-i zenân itmek 'âdet-i mesnûnları ve mâ lâ yüs' kânûnları olmışdur lâkin bu emr-i hatir mu'cumü'n-nehârî kemâ yenbağî edâda her kâmilü's- şinâ'a ve Aristo- nazi'r 'illet-i 'aciz ile 'alil ve felcü'l-lisân-ı mâ 'arefnâ ile kelildür zirâ cenâb-ı zübde-i feylesofân,ı nübüvvet ve hülâşa-i ervâh-ı işrâkıyân-ı velâyet-i muşlih-ı sû- i mizâc-ı 'alem ve mürettib-i 'ilâc-ı 'alel-i benî âdem kı'ta tabib-i himmetiş ger geşt mâ'il.

Be-tebdîri tevâned kerd zâ'il zükâm ez-şubḥ u ez-hûrşîd şafrâ-i devâr ez-çerhu ez-şeb-reng sevdha zi-meh, dukk u sebel ez-çeşm, kevkeb zi-deryâ, ra'şe ez-bâd-ı şabâ teb şalla'llâhu 'aleyhi ve aḥbâbihi ve 'alâ âlihi ve aḥbâbihi şûrb-i şarâb-ı igrâk ile edâ-yı merâm ve mazg-ı lübânehü lâ-uhşi şenâ-i 'aleyk ile hatm-i kelâm buyurmuşdur. Fe-sübâne men-lâ-yüdrîk kıtr-i (?) zâtehu bi-tâ'dâd-ı şifâtehu ammâ ba'd bu muhtâc-ı mûmyâ-yı luṭf-ı cevâd, bende-i münkesirü'l-fu'âd '*Aliyyü'l-Burûsî el-med'uvv-ı bi-Munşî* zamân-ı medîd ve evân-ı ba'iddür ki beyne'l-ci... müşârun bi'l-benân olan *Minsiht* nâm tabîbe mensub *Karâbâdîn-i mergûb* ki ḥadd,î zâtında ḥazîne-i iksir-i nâ-yâb ve kimyâ gibi kem-yâb bir kitâbdur. Ma'cûn-ı cevâhir-î ma'nâsı ve..... fekvâsını bâ-vâsıtâ-ı meblağ-ı ḥâme ikrâ-ı ḥakka terceme itmek sevdhası dimâğ-ı ḥavâlde cilveger ve ḥâtır-ı muşavvirede muşavver idi..." (Resim: 3 ve Resim: 4)

KİTAB-I MYNSICHT'İN FİHRİSTİ:

Tanıtilan bu nüshanın 1b-3a sayfaları arasında" İpir mika-1b; ihtilâc-ı kalb 16; ihtinâk-ı rahm 18; idrar-ı bevl 1b; idrar-ı tamış, 1b; istiskâ 1b; istilâk-ı batn, 2a; iskattan (cenini) 2a; Uskurput, 2a; ishal-ı kebediyye 2a; ihtikân-ı batnî, 2a; aza'-i reise 2a; inkisâr, 3a; basur, 3a... gibi hastalıklar harf sırası ile yazılmış ve ilâçları verilmiştir.

Sonra 13b-17a arasında iksirler yazılmıştır. İksirü'l-zac, 14a; iksirü'l-favonya, 14b; iksirü'l-kibrit, 15a; afyon-u müdehîn, 15b... gibi.

Daha sonraki bölümlerde yer alan ilâçlar şunlardır:

- 17a- 18a: Bârûd'lar,
- 18a- 20a: Buhurât,
- 20a- 25b: Belsan'lar,
- 25b- 29a: Tiryak'lar,
- 29a- 35a: Hab'lar,
- 35a- 46a: Hükne'ler
- 46b- 50b: Hulâsa'lar,
- 51a- 53a: Dühn'ler
- 53a- 64a: Ruh-u edviyye,
- 64a- 77b: Süfûf'lar,
- 77b- 83a: şarab'lar,

- 83a- 88b: Zamg'lar,
 89a- 95a: Zımâd'lar,
 95b- 97b: Gargara'lar,
 98b- 101b: Kakakiya'lar,
 101b- 103b: Kurs'lar,
 104b- 106b: Zımad'lar,
 106b- 107b: Leben'ler,
 107b- 108b: Leska'lar,
 108b- 109b: Lauk'lar,
 119a- 124a: Ladanum,
 125b- 140a: Bazı hastalıklar ve devaları, "istiska"dan başlıyor,
 141a- 146a: Mahlûller,
 146b- 151a: Merhemler,
 151b- 153a: Müstahleb,
 153a- 155b: Müshil'ler,
 156a- 165a: Matbuhat,
 165a- 172a: Macunlar,
 172a- 176a: Milh'ler,
 176a- 176b: Minkat,
 177a- 180b: Nukuu'lar.

Nüsha, 181a'da "hafıme" ile son bulmakta ve 181b- 195a arasında "ilâç evsafı" verilmektedir.

TERCÜME-İ MYNSCHT'İN DEĞERLENDİRİLMESİ

"Tercüme-i Mynscht" eserinin tanıttığımız nüshasının Kâtipzâde Mehmed Refi (1682 - 1769) ve Hekimbaşı Mustafa Behçet (1770 - 1834) gibi Türk tıbbının önde gelen hekimlerinin kütüphanelerine girmesi, esere devrinin tıp otoritelerince önem verildiğini gösterir.

Nüshanın zahriyesinden anlaşıldığına göre, kitap önce "*Edhem el - Bedestani*"ye ait olmuştur. Daha sonra *Kâtipzade Mehmed Refi*'ye geçmiştir. Bilindiği gibi Kâtipzade Ali Münşi'den az sonra yaşamıştır ve dönemi için değerli bir kütüphaneye sahiptir.¹⁹ Tokatlı Mustafa tarafından İbn-i Sînâ'nın "Kânun" eserinin Türkçeye çevrilmesi, onun teşvikleriyle

¹⁹ Ünver, S.: Osanlı Hekimlerinin hususî kütüphaneleri, *Dirim*, 9, 1975, s: 399-401.

olmuştur. Tıbbı dair beş kadar eseri vardır.

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin biyografisi hakkında yeterli sayılabilecek yayın vardır.²⁰ O da Ali Münşi gibi, yaşadığı dönemde düşün süreci yaşayan Türk tıbbının çağdaşlaşması için sistematik bir mücadele sergilemiş, 1827'de Tıphane'nin kurulmasında fiilen görev almış; çağdaş anlamda tıp eserleri yazmıştı. Behçet Efendi'nin de zengin kitaplığının fihristi halen Viyana Saray Kütüphanesi'nde saklanmaktadır.²¹ Ölümünden sonra dağılan bu zengin kütüphanenin kitapları meraklıların eline geçmiştir. Aynı zamanda hattat olan Mustafa Behçet bu kitapların üstüne ketebesini, bazen de yararlı bilgiler yazardı ki burada tanıttığımız yazmada da öyle yapmıştır.

SONUÇ

Hekim Bursalı Ali Münşi'nin Kitab-ı Mysncht Tercümesi veya "Akrabadin" olarak bilinen eserinin bu kopyasının ön incelemesi bizi bazı sonuçlara götürmektedir:

1. Türk hekimleri arasında XVIII. yüzyılda gelişen Batı tıbbını ciddi olarak izleyenler vardır. Bilimsel değeri kabul edilmiş eserler Türkçeye çevrilmektedir.²²

2. Esere verilen değer bir belirtisi de, tıp tarihimizdeki bazı önemli kişilerin özel kütüphanelerine girmiş olmasıdır.

3. Gene de hem bu tercüme hem de Ali Münşi hakkında kesin karar verebilmek, tıp tarihi araştırmacılarına bir primer kaynak sağlayabilmek için eserin bütününe (karşılaştırmalı olarak) yayınlanması en uygun yoldur kanısındayız.

²⁰ Uzluk, F. N.: *Hekimbaşı Mustafa Behçet*, A.Ü.T.F. No: 3, 1954.

²¹ Uzluk, F. N. : *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, No: 3, 1953.

²² Eseri daha önce inceleyen Adıvar, kitabın asıl yazarının "tartre emetique" denilen ilacı bulduğu hâlde bu çeviride ona yer verilmediğini iddia ederek küçümsüyorsa da, yaptığımız bu ön inceleme ile tanıtılan nüshanın 176 b sayfasında Milh-i Tâbib-i Ulâ adıyla verilen antimumvan tuzunun "tartre emetique" olacağını göstermiştir. Kaldı ki, böyle bir tercüme değerlendirmek için önce onu aslı ile karşılaştırmak ve ona göre bir karar vermek gerekirdi. Bir tek ilacın çeviride yer alıp almamasına göre yapılan değerlendirme bizi hatalı sonuçlara götürebilir. Bk. Adıvar, A., *age.*, s: 149. Adıvar, eserin Yıldız Tıp nüshasını incelemiştir.

نجم منشی بر حیر علی افندی

مکتب اوجم ابدت
تخفله
شسته
الکلی العطاران و کتبخ
سراطی
کتابخانه
کتابخانه

اهدت بیده العسمة المثلثة الى الاح الاخر
الخاص في صفة والاهر في دره الساج
في خار طرسه والساج في رار طرسه
العرف بعدد السدر الطيب
اعلى انه فوره عارم الاحوال
من الرطب والحب
وانا الفهر من طرسه
س لقا عفر له

مکتب
کتابخانه
المطبخ

کوف ...
کتابخانه

KÖK-TÜRKLERİN OKUMA YAZMA BİLMELERİ SORUNU

DİMİTRİY D. VASİLİYEV*

V.V. Bartold, Türk halklarının kültür tarihçesine ait eserlerinde merkezi Asya'nın Orhun anıtları dili ve bu dilin runik alfabe ile ifade edilmiş şekli bulunmaktadır. Bu dilin ve bu alfabenin taşıyıcıları göçmen olduğu hâlde kültür düzeylerinin çok yüksek olduğuna işaret eder. Gök Türk yazı diline gelince, V.V. Bartold ayrıca şunları yazar: "Elimizde bir Türk diline herhangi bir başka yazı şeklinden daha iyi uyan bileşik bir alfabeli, sesliler sayısı küçük, fakat sessizler, ses uyumuna göre iki gruba ayrılmıştır. Böylece bir Türk diline tüm olarak uyan bir alfabe oluşmuştur. Bu alfabede işaret sayısı büyüktür. Bu nedenle gayet zor imlâ kuralları kullanılır. Böyle bir mükemmel yazı şeklinin var olması, bu yazıtı yazanların bundan başka bir çok yazıt yazdığını da göstermeli. Ne yazık ki, bu konuda veriler yok... Halkın yazıtı okumaya davet edilmesi ilgi çeker ve okuma yazma bilmenin gayet geniş olduğunu gösterebilirdi, fakat göçebe yaşayış koşullarında bunu beklemek zor. Bu davetinin bir türlü belâgat şekli olması ve her hâlde mecazî anlamda kullanılması çok daha olasıdır."¹

V.V. Bartold'un Orhon-Yenisey Türkleri arasında okur yazar sayısının çok olmasına ait varsayımı, en büyük hanedan anıtlarına ve o tarihlerde belli olan birkaç Yenisey anıtına dayanarak yapılmıştı. Bundan sonra Altay, Yedisu, Orta Asya, Lena Nehri, Volgaboyu, Kuzey Kafkasya gibi runik yazıtların buldukları yeni bölgeler keşfedildi, runik yazıtlı yeni eşyalar bulundu.

Türk runik yazıtlarını araştıran bilginler yeni buluşları yayınlarken, runik alfabenin Türkler tarafından kullanılmasının genişliği sorununa özel bir dikkat vermediler, fakat aynı zamanda runik alfabenin ancak mezar

* Dr.,

¹ V.V. Bartold, *Obzor istorii türkskih rodov.-Soçineniya*, cilt 5, M., 1968, s. 430.